

گزارش تحلیلی آثار اقتصادی بازگشت تحریم‌های شورای امنیت سازمان ملل (اسنپ‌بک) بر اقتصاد ایران

معاونت امور بین‌الملل اتاق بازرگانی ایران

اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران
تأسیس ۱۳۶۳ شمسی / ۱۸۸۴ میلادی

گزارش تحلیلی آثار اقتصادی بازگشت تحریم‌های شورای امنیت سازمان ملل (اسنپ‌بک) بر اقتصاد ایران

معاونت امور بین‌الملل اتاق بازرگانی ایران

تابستان ۱۴۰۴

فهرست مطالب

- ۱- مقدمه..... ۴
- تعریف اسنپک و زمینه حقوقی و بین‌المللی آن
 - توضیح هدف گزارش: تحلیل آثار تحریم‌ها بر اقتصاد ایران با مقایسه تاریخی و مدل‌سازی آینده‌نگر
- ۲- مروری بر تحریم‌های شورای امنیت علیه ایران (۲۰۱۵-۲۰۰۶)..... ۵
- معرفی قطعنامه‌های شورای امنیت (۱۷۳۷، ۱۷۴۷، ۱۸۰۳، ۱۹۲۹ و...)
 - روند اعمال و تشدید تحریم‌ها
 - حوزه‌های تحریم‌شده: مالی، نفتی، کشتیرانی، بانکی، نظامی، فناوری
- ۳- تحلیل آثار تحریم‌های شورای امنیت در دوره اول (۲۰۱۵-۲۰۰۶)..... ۷
- الف. شاخص‌های کلان اقتصادی
- رشد اقتصادی (GDP)
 - تورم
 - نرخ ارز
 - نرخ بیکاری
 - تراز تجاری
 - سرمایه‌گذاری خارجی (FDI)
 - درآمدهای نفتی و صادرات
- ب. شاخص‌های خرد و اجتماعی
- تأثیر بر کسب‌وکارهای کوچک و متوسط
 - فقر و نابرابری
 - تأثیر بر مصرف خانوار
 - دسترسی به کالاهای اساسی و دارو
- ۴- دوره رفع تحریم‌ها (۲۰۱۸-۲۰۱۶)..... ۹
- مرور دوره برجام و کاهش تحریم‌ها
 - بازبانی نسبی شاخص‌های اقتصادی
 - ورود FDI، افزایش فروش نفت، ثبات نسبی ارزی
 - پروژه‌های بین‌المللی فعال شده

۵- مدل سازی تطبیقی: مقایسه دوره تحریم با دوره رفع تحریم.....۱۱

- تحلیل داده های تاریخی با استفاده از شاخص های اصلی
- محاسبه ضریب اثر تحریم ها (Impact Coefficient) در هر شاخص

۶- سناریوی بازگشت تحریم ها (اسنپک در ۲۰۲۵).....۱۳

- تحلیل ساختار تحریم های احتمالی (مشابه با گذشته یا تشدیدشده)
- تخمین آثار بر اساس ضرایب تاریخی
- تحلیل اثر ترکیبی تحریم ها + شرایط خاص فعلی (جنگ، برجام بدون اثر، اقتصاد تضعیف شده)

۷- پیش بینی شاخص های اقتصادی در صورت بازگشت تحریم ها.....۱۵

۸- توصیه های سیاستی.....۲۰

- تنوع بخشی به صادرات
- تمرکز بر شرکای غیردرگیر در نظام تحریم (مانند چین، روسیه، هند)
- تقویت روابط بانکی غیردلاری
- تقویت تولید داخلی و صادرات منطقه ای
- توسعه تجارت تهاتری و ارزهای محلی

۹- نتیجه گیری.....۲۴

- تحریم ها آثار شدید و متعددی بر اقتصاد ایران داشته اند
- اگر اسنپک اجرا شود، آثار مشابه یا حتی شدیدتر محتمل است
- نیاز به آمادگی ساختاری و دیپلماتیک فوری وجود دارد

فصل اول: مقدمه

در آستانه سال ۲۰۲۵، احتمال بازگشت تحریم‌های چندجانبه شورای امنیت سازمان ملل متحد علیه ایران، تحت عنوان مکانیسم ماشه "اسنپ‌بک (Snapback)"، به یکی از مهم‌ترین نگرانی‌های راهبردی و اقتصادی کشور بدل شده است. برخلاف تحریم‌های یک‌جانبه‌ای که از سوی ایالات متحده و برخی متحدان آن وضع می‌شود، تحریم‌های شورای امنیت دارای پشتوانه حقوقی بین‌المللی و ضمانت اجرای فراگیرتری هستند و می‌توانند کلیه روابط تجاری، بانکی، مالی، حمل‌ونقل و سرمایه‌گذاری ایران با بخش اعظم جهان را با اختلال شدید مواجه کنند.

اهمیت موضوع اسنپ‌بک در این نهفته است که تجربه تاریخی تحریم‌های سال‌های ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۵ نشان داد چگونه یک بسته تحریمی همه‌جانبه می‌تواند به رکود اقتصادی، سقوط ارزش پول ملی، افزایش تورم، کاهش درآمدهای نفتی، افت سرمایه‌گذاری و کاهش تولید منجر شود. حال آنکه در شرایط فعلی، اقتصاد ایران از حیث ذخایر ارزی، انسجام نهادی، سطح اعتماد عمومی و توان سیاست‌گذاری، به مراتب آسیب‌پذیرتر از گذشته است. بنابراین، اگر تحریم‌های شورای امنیت بار دیگر اعمال شوند، آثار آن می‌تواند به مراتب سنگین‌تر از دور قبلی باشد.

افزون بر این، فضای ژئوپلیتیکی بین‌المللی نیز به گونه‌ای تغییر یافته است که امکان اجماع مجدد برای رفع تحریم‌ها در آینده نزدیک تقریباً غیرممکن به نظر می‌رسد. درگیری‌های روسیه و غرب در اوکراین، رقابت‌های ساختاری آمریکا و چین و افزایش نقش تحریم به عنوان ابزار فشار سیاسی، چشم‌انداز حل و فصل دیپلماتیک را محدود کرده‌اند. این بدان معناست که بازگشت تحریم‌ها می‌تواند به جای یک وضعیت موقت، به ساختاری پایدار در اقتصاد ایران تبدیل شود.

نکته قابل توجه و عامل اصلی شکل‌گیری این گزارش آن است که در بسیاری از تحلیل‌ها و واکنش‌های ابتدایی، پیامدهای احتمالی اجرای اسنپ‌بک به شکلی ساده‌سازی شده و سطحی تفسیر شده‌اند؛ به گونه‌ای که بعضاً این تصور ایجاد شده است که ایران به دلیل تجربه تحریم‌های گذشته، توانسته است به وضعیت مقاوم در برابر تحریم دست یابد. این در حالی است که درک عمیق از مکانیزم تحریم‌ها و شرایط فعلی اقتصاد جهانی و منطقه‌ای، نشان می‌دهد که چشم‌انداز پیش‌رو بسیار پیچیده‌تر و پرریسک‌تر از گذشته است.

به همین دلیل، این گزارش با رویکردی دقیق، داده‌محور و واقع‌بینانه تهیه شده و تلاش دارد علاوه بر تحلیل اثرات مستقیم بازگشت تحریم‌ها بر شاخص‌های کلان اقتصادی، به اثرات غیرمستقیم ناشی از انتظارات تورمی، نااطمینانی در تصمیم‌گیری اقتصادی، گسترش فعالیت‌های غیررسمی، اختلال در برنامه‌ریزی تولید و افزایش ریسک سرمایه‌گذاری نیز بپردازد. هدف، ارائه تصویری دقیق از آینده محتمل و آماده‌سازی ذهنی و نهادی سیاست‌گذاران و فعالان اقتصادی کشور برای مواجهه با چنین سناریویی است.

این تحلیل نه تنها برای سیاست‌گذاران و مسئولان ارشد کشور اهمیت دارد، بلکه برای فعالان اقتصادی، سرمایه‌گذاران و نهادهای بین‌المللی که به دنبال ارزیابی ریسک اقتصاد ایران هستند، کاربرد خواهد داشت.

فصل دوم: تعریف اسنپ‌بک و زمینه حقوقی و بین‌المللی آن

مکانیزم "اسنپ‌بک" یکی از بندهای مندرج در پیوست قطعنامه ۲۲۳۱ شورای امنیت سازمان ملل است که به کشورهایی که در برجام مشارکت داشته‌اند ($E3+3$)، این اختیار را می‌دهد تا در صورت مشاهده "عدم پایبندی اساسی" ایران به تعهداتش، خواهان بازگشت کلیه تحریم‌های سازمان ملل شوند.

اساس این مکانیزم بر خلاف رویه‌های معمول شورای امنیت است؛ بدین معنا که در صورت فعال شدن فرآیند اسنپ‌بک، اگر تا ۳۰ روز شورای امنیت به تمدید لغو تحریم‌ها رأی ندهد، تحریم‌های قبلی به صورت خودکار بازمی‌گردند. این فرآیند امکان وتوی تصمیم به تداوم رفع تحریم‌ها را به کشور معترض می‌دهد، که به آن اصطلاحاً «حق وتوی معکوس» گفته می‌شود.

بررسی دقیق بندهای اقتصادی در قطعنامه‌های پیشین:

- **قطعنامه ۱۷۳۷ (۲۰۰۶):** در بندهای ۱۲ و ۱۳، مسدودسازی دارایی شرکت‌ها و اشخاص مرتبط با برنامه هسته‌ای ایران و ممنوعیت انتقال فناوری‌های مرتبط با سوخت هسته‌ای درج شده است که مستقیماً بانک‌ها، شرکت‌های صنعتی و زنجیره تأمین صادراتی را تحت تأثیر قرار داد.
- **قطعنامه ۱۷۴۷ (۲۰۰۷):** در بند ۱۰ این قطعنامه، کشورهای عضو موظف شدند از تأمین کمک‌های مالی، آموزش و تجهیزات برای اشخاص یا نهادهای مشخص شده خودداری کنند. این بند باعث توقف صدور خطوط اعتباری به ایران و اختلال در تجارت خارجی شد.
- **قطعنامه ۱۸۰۳ (۲۰۰۸):** بندهای ۹ تا ۱۳ این قطعنامه، فشار بر بانک‌های ایرانی را افزایش داد؛ از جمله درخواست به کشورها برای نظارت ویژه بر فعالیت‌های بانکی مرتبط با ایران و افزایش بازرسی کشتی‌ها و هواپیماهای مظنون به حمل اقلام حساس. این بندها دسترسی ایران به سیستم مالی بین‌المللی را به شدت محدود کرد.
- **قطعنامه ۱۹۲۹ (۲۰۱۰):** گسترده‌ترین تحریم‌ها را در قالب بندهای ۷ تا ۲۲ به تصویب رساند که شامل ممنوعیت سرمایه‌گذاری در بخش انرژی، بیمه حمل‌ونقل، تحریم شرکت‌های کشتیرانی از جمله خطوط کشتیرانی جمهوری اسلامی و فشار شدید بر صادرات نفت بود. این قطعنامه عملاً زمینه‌ساز افت شدید درآمد ارزی ایران شد.

سابقه استفاده از اسنپ‌بک:

در سال ۲۰۲۰، آمریکا پس از خروج از برجام به صورت یک‌جانبه تلاش کرد تا با استناد به مکانیزم اسنپ‌بک، تحریم‌ها را بازگرداند. با اینکه دیگر اعضای برجام این درخواست را قانونی ندانستند، آمریکا ادعا کرد تحریم‌ها به طور خودکار بازگشته‌اند. اگرچه در عمل این اقدام به صورت گسترده اجرا نشد، اما از منظر حقوقی و تبلیغاتی، اثری ماندگار برای استفاده‌های بعدی از اسنپ‌بک بر جای گذاشت.

در سال ۲۰۲۵، در صورت احراز شرایط جدید تنش و استناد یکی از اعضای دائم شورای امنیت به نقض تعهدات ایران، امکان فعال‌سازی کامل و رسمی اسنپ‌بک با حمایت کشورهای غربی دور از ذهن نیست. در این صورت، تحریم‌های اقتصادی یادشده با آثار مستقیم و فوری بر تجارت خارجی، منابع مالی، دسترسی به فناوری، کشتیرانی، بیمه، سرمایه‌گذاری و همکاری‌های صنعتی، مجدداً باز خواهند گشت.

نمونه‌های عملی از اجرای تحریم‌ها طبق قطعنامه‌های شورای امنیت:

- در پی تصویب قطعنامه‌های شورای امنیت در بازه زمانی ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۰، ده‌ها نهاد اقتصادی و مالی ایران به‌صورت رسمی در لیست تحریم قرار گرفتند. مهم‌ترین موارد عبارتند از:
- **بانک صادرات ایران:** در سال ۲۰۰۸ به‌دلیل نقش در تأمین مالی برنامه هسته‌ای، همکاری با اشخاص تحریم‌شده و نقل و انتقال منابع مالی مرتبط با شرکت‌های تحت تحریم در لیست SDN قرار گرفت و بسیاری از بانک‌های اروپایی از تعامل با آن خودداری کردند.
 - **بانک ملی ایران:** پس از تصویب قطعنامه ۱۸۰۳، در بسیاری از کشورها با محدودیت‌های اعتباری و توقف دسترسی به سیستم‌های مالی سوئیفت روبه‌رو شد.
 - **بیمه ایران:** به دنبال بندهای تحریمی قطعنامه ۱۹۲۹، شرکت‌های بیمه‌گر اروپایی و آسیایی قراردادهای پوشش بیمه‌ای محموله‌های نفتی ایران را تمدید نکردند.
 - **شرکت کشتیرانی جمهوری اسلامی ایران (IRISL):** طبق بندهای قطعنامه ۱۹۲۹، این شرکت به‌دلیل حمل کالاهای دوگانه تحریمی و ارتباط با برنامه موشکی ایران در لیست تحریم قرار گرفت. کشورهای عضو اتحادیه اروپا و شرق آسیا دسترسی ناوگان دریایی آن را به بنادر خود مسدود کردند.
 - **شرکت مهندسی و ساخت تأسیسات دریایی ایران (IOEC) و شرکت پتروشیمی نوری:** به‌دلیل ارتباط با پروژه‌های کلیدی نفت و گاز، هدف تحریم‌های موضوع قطعنامه ۱۹۲۹ قرار گرفتند که منجر به لغو قراردادهای بین‌المللی در زمینه تأمین تجهیزات و خدمات شد.
- این موارد تنها بخشی از نمونه‌های مستند و مستقیم آثار اجرای قطعنامه‌های شورای امنیت هستند که برخلاف تحریم‌های یک‌جانبه آمریکا، دارای الزامات بین‌المللی برای همه کشورها بودند و اثر آن‌ها به‌صورت گسترده‌تری در اقتصاد ایران نمایان شد.

فصل سوم: مروری بر آثار اقتصادی تحریم‌های شورای امنیت علیه ایران

(۲۰۱۵-۲۰۰۶)

تحریم‌های شورای امنیت سازمان ملل متحد علیه ایران، در فاصله سال‌های ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۵، یکی از سنگین‌ترین رژیم‌های تحریمی چندجانبه در تاریخ سازمان ملل را شکل دادند. این تحریم‌ها، به صورت تدریجی و در واکنش به برنامه هسته‌ای ایران، ابتدا بر حوزه فناوری‌های حساس هسته‌ای متمرکز بودند اما با گذشت زمان به حوزه‌های بسیار گسترده‌تری چون مالی، بانکی، بیمه، کشتیرانی، انرژی، صادرات نفت، سرمایه‌گذاری خارجی، تأمین تجهیزات صنعتی و حتی مبادلات تجاری عادی گسترش یافتند.

قطعه‌نامه‌های چهارگانه ۱۷۳۷، ۱۷۴۷، ۱۸۰۳ و ۱۹۲۹ شورای امنیت، به تدریج پایه‌های اصلی این نظام تحریم را شکل دادند. این تحریم‌ها با اجماع اکثریت اعضای دائم و غیردائم شورای امنیت به تصویب رسیدند و اجرای آن‌ها برای همه کشورها الزامی بود. در ادامه، به تشریح ساختار، محتوای اقتصادی و پیامدهای اصلی هر یک از این قطعه‌نامه‌ها پرداخته می‌شود.

۱. قطعه‌نامه ۱۷۳۷ (دسامبر ۲۰۰۶)

• محدودیت‌ها:

- ممنوعیت فروش فناوری و تجهیزات حساس هسته‌ای به ایران
- مسدودسازی دارایی‌ها و حساب‌های بانکی اشخاص و نهادهای مرتبط با برنامه هسته‌ای ایران (مانند سازمان انرژی اتمی ایران و چندین شرکت تابعه)

• پیامد اقتصادی:

- اولین شوک اعتماد به فضای تعاملات مالی ایران در سطح جهانی ایجاد شد.
- بانک‌های بزرگ اروپایی نظیر HSBC و BNP Paribas همکاری خود با بانک‌های ایرانی را محدود کردند.

۲. قطعه‌نامه ۱۷۴۷ (مارس ۲۰۰۷)

• محدودیت‌ها:

- گسترش لیست نهادهای تحریم‌شده (افزودن بانک سپه، صنایع شهید همت، گروه صنعتی شهید باکری)
- ممنوعیت کمک‌های مالی، آموزش فنی و انتقال تجهیزات به این نهادها
- ممنوعیت صادرات تسلیحات از ایران

• پیامد اقتصادی:

- توقف تدریجی اعتبارات تجاری صادرکنندگان به مقصد ایران
- قطع روابط اعتباری چند بانک آسیایی با بانک‌های ایرانی

۳. قطعنامه ۱۸۰۳ (مارس ۲۰۰۸)

• محدودیت‌ها:

- درخواست از کشورها برای نظارت بیشتر بر مبادلات مالی ایران
- بازرسی محموله‌های هوایی و دریایی مظنون به حمل تجهیزات هسته‌ای
- محدودسازی فعالیت‌های مسافرتی برخی از افراد کلیدی

• پیامد اقتصادی:

- تشدید فشارها بر بانک‌های ایرانی و افزایش خودتحریمی در نظام بانکی جهانی
- کاهش دسترسی ایران به سیستم بانکی بین‌المللی (SWIFT)

۴. قطعنامه ۱۹۲۹ (ژوئن ۲۰۱۰)

• محدودیت‌ها:

- ممنوعیت سرمایه‌گذاری خارجی در بخش‌های نفت، گاز، پالایشگاه‌ها و صنایع پتروشیمی
- تحریم شرکت کشتیرانی جمهوری اسلامی ایران (IRISL)
- ممنوعیت بیمه حمل‌ونقل کالاهای ایرانی از سوی شرکت‌های بین‌المللی
- محدودیت‌های فراگیر بر مؤسسات مالی ایرانی برای گشایش LC و تراکنش‌های بین‌المللی

• پیامد اقتصادی:

- افت شدید فروش نفت خام و کاهش صادرات نفت به زیر یک میلیون بشکه در روز
- کاهش شدید منابع ارزی بانک مرکزی و شکل‌گیری بحران ارزی
- افزایش هزینه‌های بیمه، حمل‌ونقل و مبادله کالایی برای واردکنندگان و صادرکنندگان

جمع‌بندی:

مجموع این قطعنامه‌ها ساختار اقتصاد ایران را با انبوهی از محدودیت‌های حقوقی و فنی در تعاملات بین‌المللی مواجه ساخت. علاوه بر تحریم نهادهای خاص، اثر کلان این رژیم تحریم، در تغییر رفتار بازیگران خارجی نسبت به ایران، افزایش ریسک سرمایه‌گذاری و مهاجرت سرمایه و نیز گسترش اقتصاد غیررسمی و قاچاق بود.

در فصل بعد، آثار واقعی این تحریم‌ها بر شاخص‌های کلان و خرد اقتصادی ایران در دوره ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۵ به صورت داده‌محور بررسی خواهد شد.

فصل چهارم: تحلیل آثار تحریم‌های شورای امنیت در دوره اول (۲۰۱۵-۲۰۰۶)

در این فصل، به بررسی داده‌محور و تفصیلی آثار اعمال تحریم‌های شورای امنیت بر شاخص‌های کلان و خرد اقتصادی ایران در بازه زمانی ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۵ پرداخته می‌شود. این شاخص‌ها با استفاده از داده‌های رسمی داخلی و بین‌المللی و بر مبنای تفکیک اثر مستقیم تحریم‌ها از اثرات انتظاری و روانی مورد ارزیابی قرار گرفته‌اند.

الف. شاخص‌های کلان اقتصادی

- ۱- **رشد اقتصادی (GDP):** میانگین رشد اقتصادی ایران در سال‌های پیش از تحریم (۲۰۰۰-۲۰۰۵) حدود ۵ درصد بود. پس از آغاز تحریم‌های شورای امنیت، این نرخ در بازه ۲۰۰۶-۲۰۱۲ به زیر یک درصد رسید و در سال ۲۰۱۲ به منفی ۶.۸ درصد سقوط کرد. تحریم نفتی و مالی، به‌ویژه در پی تصویب قطعنامه ۱۹۲۹، اثر منفی شدیدی بر تولید ناخالص داخلی داشت.
- ۲- **نرخ تورم:** تورم سالانه که پیش از تحریم‌ها حدود ۱۰ تا ۱۵ درصد بود، از سال ۲۰۱۱ به بعد روند صعودی گرفت و در سال ۲۰۱۳ به بالای ۴۰ درصد رسید. تحریم واردات، کاهش عرضه ارز و افزایش هزینه مبادلات، اصلی‌ترین دلایل این جهش بودند.
- ۳- **نرخ ارز:** نرخ ارز آزاد از حدود ۱۰۰۰ تومان در سال ۲۰۱۰ به بیش از ۳۶۰۰ تومان در سال ۲۰۱۳ رسید. قطع دسترسی بانک مرکزی به منابع ارزی، تحریم SWIFT و انتظارات منفی موجب جهش شدید نرخ ارز شدند.
- ۴- **نرخ بیکاری:** در حالی که نرخ بیکاری در سال‌های پیش از تحریم حدود ۱۰ درصد بود، در سال‌های ۲۰۱۲ تا ۲۰۱۵ به بیش از ۱۲.۵ درصد رسید. کاهش رشد اقتصادی و افت سرمایه‌گذاری از دلایل اصلی این افزایش بودند.
- ۵- **تراز تجاری:** در سال‌های تحریم، با افت صادرات نفت و محدودیت در واردات، ساختار تراز تجاری تغییر کرد. در سال ۲۰۱۲، با سقوط صادرات نفتی، تراز تجاری غیرنفتی به کسری قابل توجهی رسید.
- ۶- **سرمایه‌گذاری خارجی مستقیم (FDI):** سرمایه‌گذاری خارجی از میانگین ۴ میلیارد دلار در سال (۲۰۰۷-۲۰۰۵) به کمتر از یک میلیارد دلار در سال ۲۰۱۳ کاهش یافت. ریسک سیاسی بالا و خروج شرکت‌های بین‌المللی از پروژه‌ها (از جمله در صنایع نفت و گاز) عامل اصلی این افت بود.
- ۷- **درآمدهای نفتی:** درآمد نفتی کشور از حدود ۱۰۰ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۱ به کمتر از ۳۵ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۳ سقوط کرد. تحریم کشتیرانی و محدودیت بیمه از عوامل کلیدی این کاهش بودند.
- ۸- **افزایش هزینه‌های مالی پروژه‌ها و خسارات ناشی از آن:** یکی از پیامدهای مهم تحریم‌ها، عدم دسترسی پروژه‌های عمرانی و صنعتی به ابزارهای تأمین مالی بین‌المللی از جمله LC (اعتبارات اسنادی) بود. در نتیجه، هزینه مالی پروژه‌ها به‌طور میانگین ۲۵ تا ۴۰ درصد افزایش یافت. افزون بر این، بسیاری از بانک‌های بین‌المللی حتی حساب‌های ایرانیان مقیم خارج را مسدود کردند و

شرکت‌های خارجی قراردادهای خود را یک‌جانبه فسخ نمودند. این شرایط منجر به شکل‌گیری ده‌ها پرونده حقوقی بین‌المللی و خسارات سنگین و جبران‌ناپذیر برای دولت و بخش خصوصی ایران شد.

ب. شاخص‌های خرد و اجتماعی

- ۱- تأثیر بر کسب‌وکارهای کوچک و متوسط: تحریم مواد اولیه، قطعات و محدودیت انتقال پول، بسیاری از SMEها را به تعطیلی یا کاهش ظرفیت تولید وادار کرد.
 - ۲- فقر و نابرابری: افزایش نرخ تورم و کاهش قدرت خرید، باعث افزایش نرخ فقر نسبی شد. دهک‌های پایین درآمدی، بیشترین آسیب را از گرانی کالاهای اساسی و خدمات متحمل شدند.
 - ۳- تأثیر بر مصرف خانوار: بررسی شاخص‌های هزینه خانوار نشان می‌دهد مصرف کالاهای بادوام مانند خودرو و لوازم خانگی، به‌ویژه در سال‌های ۲۰۱۲ و ۲۰۱۳، کاهش چشمگیری داشت.
 - ۴- دسترسی به کالاهای اساسی و دارو: تحریم‌های بانکی و کشتیرانی واردات دارو و مواد غذایی خاص را با دشواری مواجه ساخت. در برخی دوره‌ها کمبود انسولین و داروهای بیماران خاص گزارش شد.
- در فصل بعد، تأثیر رفع تحریم‌ها در دوره برجام (۲۰۱۶-۲۰۱۸) بر همین شاخص‌ها و تغییر روند آن‌ها بررسی خواهد شد.

فصل پنجم: دوره رفع تحریم‌ها (۲۰۱۸-۲۰۱۶)

در این فصل، به صورت گسترده به بررسی دوره اجرای برجام پرداخته می‌شود؛ دوره‌ای که با کاهش تحریم‌های بین‌المللی، به ویژه تحریم‌های شورای امنیت سازمان ملل و همچنین کاهش بخشی از تحریم‌های یک‌جانبه همراه بود و فرصت‌هایی کم‌نظیر برای بازسازی اقتصادی، بازگشت ایران به بازارهای جهانی و احیای سرمایه اجتماعی فراهم کرد. این دوره نه تنها از منظر شاخص‌های اقتصادی، بلکه از حیث روانی، اعتماد اجتماعی و امید به آینده واجد اهمیت راهبردی است.

الف. گشایش‌های حاصل از اجرای برجام

- ۱- **بازگشت فروش نفت به بازار جهانی:** صادرات نفت ایران از کمتر از یک میلیون بشکه در روز در پایان سال ۲۰۱۵ به بیش از ۲.۵ میلیون بشکه در روز تا پایان سال ۲۰۱۷ رسید. این جهش درآمد ارزی قابل توجهی برای دولت به همراه داشت و موجب بازگرداندن سهم بازار ایران در رقابت با تولیدکنندگان منطقه شد.
- ۲- **آزادسازی منابع ارزی مسدود شده:** در حدود ۳۰ میلیارد دلار از منابع ارزی بلوکه شده در خارج از کشور آزاد شد که نقش مهمی در تنظیم بازار ارز و تأمین بودجه پروژه‌های عمرانی و توسعه‌ای ایفا کرد. این منابع عمدتاً در بانک‌های کشورهای کره جنوبی، امارات، هند و ژاپن نگهداری می‌شد.
- ۳- **احیای تدریجی روابط بانکی بین‌المللی:** اگرچه برخی بانک‌های بزرگ به دلیل ترس از تحریم‌های ثانویه آمریکا محتاط بودند، اما ده‌ها بانک متوسط اروپایی و آسیایی ارتباطات کارگزاری خود را با بانک‌های ایرانی برقرار کردند و امکان انتقال پول و اعتبار محدود فراهم شد. همچنین برخی بانک‌های ایرانی در کشورهای منطقه مانند عمان و قطر اقدام به افتتاح شعبه کردند.
- ۴- **بازگشت شرکت‌های بین‌المللی:** امضای قراردادهای همکاری میان شرکت‌های خودروسازی (پژو، رنو، نفتی، توتال، انی، CNPC، صنعتی) زیمنس، ABB و حمل‌ونقل هوایی (ایرباس، بوئینگ) نشان‌دهنده استقبال شرکت‌های بین‌المللی از فضای پس‌برجام بود.
- ۵- **لغو تحریم‌های شورای امنیت:** با تصویب قطعنامه ۲۲۳۱، تحریم‌های پیشین شورا لغو و محدودیت‌ها بر برنامه هسته‌ای ایران با مکانیزم‌های نظارتی جایگزین شدند. این قطعنامه زمینه حقوقی بازگشت ایران به تجارت جهانی را فراهم ساخت.
- ۶- **سرریز سرمایه اجتماعی و روانی:** افزایش امید اجتماعی، کاهش انتظارات تورمی، رشد مشارکت در بازار سرمایه و شکل‌گیری روحیه اعتماد نسبت به آینده اقتصادی، از جمله آثار غیرمستقیم اما مؤثر این دوره بود. موج بازگشت نخبگان، افزایش تقاضا برای سرمایه‌گذاری داخلی و فعالیت‌های کارآفرینانه به ویژه در بخش خصوصی، چشمگیر بود.

ب. بهبود در شاخص‌های کلان و فضای اقتصادی

- ۱- **رشد اقتصادی:** رشد اقتصادی ایران در سال ۲۰۱۶ با جهشی بی‌سابقه به ۱۳.۴ درصد رسید که عمدتاً ناشی از بازگشت صادرات نفت و سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های انرژی بود. در سال ۲۰۱۷ نیز رشد ۳.۷ درصدی ثبت شد که متکی بر رشد غیرنفتی بود.
 - ۲- **کاهش نرخ تورم:** تورم نقطه به نقطه از حدود ۴۰ درصد در سال ۲۰۱۳ به ۹.۶ درصد در سال ۲۰۱۷ کاهش یافت. کنترل نقدینگی واردات کالاهای مصرفی و افزایش عرضه ارز از جمله عوامل اصلی کاهش تورم بودند.
 - ۳- **تثبیت نسبی نرخ ارز:** نرخ ارز در بازار آزاد در بازه ۳۶۰۰ تا ۴۲۰۰ تومان باقی ماند و بازار ارز در مقایسه با سال‌های قبل باثبات‌تر شد. همچنین شکاف بین نرخ رسمی و غیررسمی ارز کاهش یافت.
 - ۴- **کاهش ریسک سرمایه‌گذاری:** رتبه ریسک ایران در رده‌بندی OECD از سطح ۷ (بالاترین ریسک) به سطح ۵ ارتقاء یافت که بیانگر بهبود فضای تجاری و سیاسی کشور در نگاه سرمایه‌گذاران خارجی بود.
 - ۵- **افزایش سرمایه‌گذاری خارجی:** میزان سرمایه‌گذاری خارجی مستقیم (FDI) از حدود ۲ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۵ به بیش از ۵ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۷ رسید. این سرمایه‌گذاری‌ها عمدتاً در حوزه انرژی، خودروسازی، فناوری اطلاعات و زیرساخت‌های شهری متمرکز بودند.
 - ۶- **بهبود فضای کسب‌وکار:** بر اساس گزارش بانک جهانی، ایران در شاخص سهولت کسب‌وکار از رتبه ۱۳۲ در سال ۲۰۱۵ به رتبه ۱۲۰ در سال ۲۰۱۷ ارتقاء یافت. اصلاحات در زمینه ثبت شرکت، مجوز ساخت و تجارت فرامرزی نقش مهمی در این بهبود داشتند.
 - ۷- **رشد بازار سرمایه و بورس:** شاخص کل بورس تهران از حدود ۶۲ هزار واحد در دی‌ماه ۱۳۹۴ به بیش از ۹۶ هزار واحد در پایان سال ۱۳۹۶ رسید. حضور سرمایه‌گذاران خارجی و ثبات اقتصادی از دلایل این رشد بودند.
 - ۸- **آغاز پروژه‌های بزرگ اقتصادی:** انعقاد قراردادهای بلندمدت مانند توسعه فاز ۱۱ پارس جنوبی با توتال، خرید بیش از ۱۰۰ فروند هواپیمای مسافربری از ایرباس و بویینگ، پروژه‌های نیروگاهی، مترو، پتروشیمی و انتقال فناوری از نشانه‌های اطمینان به چشم‌انداز اقتصادی ایران بودند.
 - ۹- **افزایش تعاملات تجاری با کشورهای منطقه و جهان:** تفاهم‌نامه‌های متعددی با کشورهای آسیایی، اروپایی، آمریکای لاتین و آفریقا به امضا رسید و تعداد موافقت‌نامه‌های تجاری و سرمایه‌گذاری دوجانبه افزایش یافت.
- در فصل بعد، به مدل‌سازی تطبیقی داده‌های مربوط به دوره‌های تحریم و رفع تحریم پرداخته می‌شود و ضرایب اثرگذاری هر شاخص بر مبنای آن استخراج خواهد شد. همچنین به شاخص‌های فوق و استخراج ضرایب تحریم و رفع تحریم برای پیش‌بینی آینده در صورت بازگشت مجدد تحریم‌ها خواهیم پرداخت.

فصل ششم: مدل سازی تطبیقی — مقایسه دوره تحریم و دوره رفع تحریم

در این فصل، با هدف پیش بینی آثار اجرای مجدد مکانیسم اسنپک در سال ۲۰۲۵، سعی شده است شاخص های اقتصادی ایران در چهار دوره زمانی کلیدی بررسی و با یکدیگر مقایسه شوند. این مقایسه بر پایه داده های تاریخی، تحلیل تکنیکال و مدل های پیش بینی انجام شده است.

۱- تعریف ضرایب اثرگذاری

برای تحلیل دقیق اثر تحریم ها و مقایسه دوره ها، سه نوع ضریب محاسبه شده است:

- **ضریب تحریم (α)**: نسبت مقدار شاخص در اوج تحریم به مقدار شاخص پیش از تحریم
شاخص در تحریم / شاخص در سال پایه (۲۰۰۶) = α
- **ضریب بهبود (β)**: نسبت مقدار شاخص در دوره برجام به مقدار آن در اوج تحریم
شاخص در برجام / شاخص در تحریم = β
- **ضریب بازگشت تحریم (γ)**: نسبت مقدار شاخص در دوره خروج آمریکا به مقدار آن در دوره برجام
شاخص در دوره خروج آمریکا / شاخص در دوره برجام = γ

۲- روش شناسی تحلیل

برای کاهش خطای تحلیل:

- میانگین گیری از سال های نزدیک به هر نقطه انجام شده است.
- شاخص های حساس مانند نرخ ارز و تورم با روش تحلیل تکنیکال (میانگین متحرک، مقاومت/حمایت، روند تاریخی) تحلیل شدند.
- برای برخی شاخص ها مانند نرخ ارز، تورم و شاخص بورس، از مدل های شبکه عصبی مصنوعی (ANN) آموزش دیده بر داده های تاریخی نیز استفاده شده است.

۳- آثار زنجیره ای نرخ ارز بر اقتصاد و معیشت

نرخ ارز به عنوان متغیر کلیدی، اثرات مستقیم و غیرمستقیم بر اقتصاد دارد:

- **تولید و هزینه**: افزایش نرخ ارز واردات، مواد اولیه را گران تر کرده، بهای تمام شده تولید را افزایش می دهد و برخی بنگاه ها را از چرخه اقتصادی خارج می کند.
- **معیشت خانوار**: جهش ارزی در سال های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۷ باعث افزایش شدید قیمت کالاهای اساسی (برنج، گوشت، شیرخشک، دارو، روغن) شد.
- **فقر و نابرابری**: طبقات ضعیف تر متحمل فشار بیشتری شدند و شکاف طبقاتی تشدید شد.
- **پرونده های حقوقی**: شرکت های خصوصی به دلیل بسته شدن LC، تحریم های بانکی و بسته شدن حساب های خارجی با قراردادهای نیمه تمام و خسارات مالی مواجه شدند.

جدول ضرایب اثرگذاری شاخص‌ها در چهار دوره (با نام‌گذاری ضرایب α ، β ، γ)

شاخص	۲۰۰۶	۲۰۱۳	۲۰۱۷	۲۰۲۰	α : ضریب تحریم	β : ضریب برجام	γ : ضریب خروج آمریکا
نرخ ارز آزاد (تومان)	۹۳۰	۳۵۰۰	۴۰۰۰	۲۵۰۰۰	$\times ۳.۸$	$\times ۱.۱۴$	$\times ۶.۲۵$
تورم سالانه (%)	۱۲	۳۹	۱۰	۴۱	$\times ۳.۲۵$	$\div ۳.۹$	$\times ۴.۱$
رشد اقتصادی (GDP)	$+\% ۴.۸$	$-\% ۶.۸$	$+\% ۱۳.۴$	$-\% ۵.۴$	افت $\% ۱۱.۶$	رشد $\% ۲۰.۲$	افت $\% ۱۸.۸$
سرمایه‌گذاری خارجی (میلیارد \$)	۳.۸	۲.۱	۵.۲	۱.۱	$\times ۰.۵۵$	$\times ۲.۴۷$	$\times ۰.۲۱$
درآمد نفتی (میلیارد \$)	۸۲	۳۸	۵۷	۲۵	$\times ۰.۴۶$	$\times ۱.۵$	$\times ۰.۴۴$
شاخص بورس (هزار واحد)	۹	۶۲	۹۶	۱۸۰۰	$\times ۶.۸$	$\times ۱.۵۵$	$\times ۱۸.۷۵$
نرخ بیکاری (%)	۱۰.۲	۱۲.۲	۱۱.۹	۱۳.۱	$\times ۱.۲$	تقریباً ثابت	$\times ۱.۱$
سهولت کسب‌وکار	۱۱۶	۱۳۲	۱۲۰	۱۲۸	افت رتبه	بهبود رتبه	افت رتبه

جمع‌بندی فصل:

- ۱- تحریم‌ها (α) اثر شدید و سریع.
- ۲- بر نرخ ارز، تورم و درآمد ارزی داشتند.
- ۳- دوره برجام (β) با رشد اقتصادی، افزایش FDI و ثبات نسبی همراه شد.
- ۴- خروج آمریکا از برجام (γ) آثار تورمی شدیدی داشت، سرمایه‌گذاری را به حداقل رساند و نرخ ارز را جهشی کرد.
- ۵- استفاده از مدل‌های تکنیکال و شبکه عصبی، امکان پیش‌بینی دقیق‌تری برای سناریوی ۲۰۲۵ فراهم می‌کند.

فصل هفتم: پیش‌بینی شاخص‌های اقتصادی در صورت اجرای مجدد اسنپ‌بک در سال ۲۰۲۵

مقدمه فصل:

با توجه به سابقه تأثیرگذاری شدید تحریم‌های شورای امنیت در سال‌های ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۵ و همچنین پیامدهای خروج یک‌جانبه آمریکا از برجام در سال ۲۰۱۸، در صورت فعال‌سازی مجدد مکانیزم اسنپ‌بک در سال ۲۰۲۵، انتظار می‌رود آثار اقتصادی آن ترکیبی از تجربه تاریخی تحریم‌های چندجانبه و اثرات روانی و واقعی تحریم‌های ثانویه آمریکا باشد.

هدف این فصل، پیش‌بینی شاخص‌های اقتصادی ایران در سال ۲۰۲۵ در سناریوی بازگشت تحریم‌هاست؛ با تکیه بر ضرایب تاریخی (α , β , γ) محاسبه‌شده در فصل ششم و با بهره‌گیری از تحلیل تکنیکال، شبکه عصبی و تحلیل سیاستی.

الف) روش‌های پیش‌بینی شاخص‌های اقتصادی در سناریوی بازگشت تحریم‌ها (اسنپ‌بک ۲۰۲۵)

پیش‌بینی شاخص‌های اقتصادی در این فصل بر اساس ترکیبی از چهار رویکرد مکمل انجام شده است:

۱- مدل‌سازی تطبیقی ضرایب تاریخی (Historical Impact Coefficient Modeling)

در این روش، با استفاده از داده‌های دوره‌های:

- تحریم‌های شورای امنیت (۲۰۱۳ نسبت به ۲۰۰۶)
- دوره برجام (۲۰۱۷ نسبت به ۲۰۱۳)
- دوره خروج آمریکا (۲۰۲۰ نسبت به ۲۰۱۷)

برای هر شاخص ضرایب α , β , γ استخراج شده و برای برآورد دامنه نوسان احتمالی در ۲۰۲۵ استفاده می‌شود.

۲- تحلیل تکنیکال (Technical Analysis)

برای شاخص‌هایی مانند نرخ ارز، بورس و طلا از ابزارهای زیر استفاده شده:

- میانگین‌های متحرک (SMA/EMA)
- خطوط حمایت و مقاومت
- باند بولینگر
- RSI و فیبوناچی

این روش‌ها امکان برآورد کف و سقف شاخص‌ها را در کوتاه‌مدت فراهم می‌کنند.

۳- شبکه عصبی مصنوعی (ANN – Artificial Neural Network)

برای شاخص‌های تورم، رشد اقتصادی و ارز از شبکه LSTM برای پیش‌بینی بر اساس داده‌های ۱۳۸۵ تا ۱۴۰۳ استفاده شده است. متغیرهای ورودی شامل نقدینگی، کسری بودجه، ریسک سیاسی، قیمت نفت و ... بوده‌اند.

۴- تحلیل سناریویی و سیاستی (Scenario-Based Policy Modeling)

سه سناریوی خوش‌بینانه، محتمل و بدبینانه تعریف شده و خروجی روش‌های بالا در قالب این سناریوها ساختار یافته‌اند.

جدول پیش‌بینی شاخص‌های کلان در سال ۲۰۲۵ (در صورت اجرای اسنپ‌بک)

شاخص	مقدار در ۲۰۲۵ (تا مرداد)	سناریوی خوش‌بینانه	سناریوی محتمل	سناریوی بدبینانه
نرخ ارز آزاد (تومان)	۹۳,۰۰۰	۱۱۵,۰۰۰	۱۳۵,۰۰۰	۱۶۵,۰۰۰
تورم سالانه (%)	۵۰٪ (پایه بانک مرکزی)	۶۰٪	۷۵٪	۹۰٪+
رشد اقتصادی (GDP)	۰.۳٪ (بر اساس IMF)	۱.۵٪	۱٪-	۳٪-
سرمایه‌گذاری خارجی (میلیارد \$)	۱ (سال ۲۰۲۳)	۱.۲	۰.۸	۰.۴
درآمد نفتی (میلیارد \$)	۳۲	۳۸	۲۸	۱۸
ارزش بازار بورس (میلیارد \$)	۱۰۰	۱۲۰	۹۰	۶۵
نرخ بیکاری (%)	۹.۶٪ (مرکز آمار ایران)	۱۰.۵٪	۱۲٪	۱۴٪
شاخص سهولت کسب‌وکار (رتبه)	۱۳۴	۱۳۰	۱۴۰	۱۴۸

ادامه جدول پیش‌بینی شاخص‌های کلان در سال ۲۰۲۵ (در صورت اجرای اسنپ‌بک)

شاخص	مقدار در ۲۰۲۵ (تا مرداد)	سناریوی خوش‌بینانه	سناریوی محتمل	سناریوی بدبینانه
حجم تجارت خارجی (میلیارد \$)	۹۴	۱۰۰	۸۵	۷۰
صادرات غیرنفتی (میلیارد \$)	۴۷	۵۰	۴۳	۳۵
واردات رسمی (میلیارد \$)	۴۷	۵۰	۴۲	۳۵
شاخص تولید صنعتی	۱.۲٪-	۰٪	۰.۲٪-	۰.۴٪-
ضریب جینی (نابرابری درآمد)	۰.۴	۰.۳۹۵	۰.۴۱۰	۰.۴۲۵
خط فقر مطلق (درصد جمعیت)	حدود ۳۲٪	۳۰٪	۳۵٪	۴۰٪+
دسترسی به داروهای خاص و وارداتی	محدود	عادی	پرریسک	بحرانی
هزینه تمام‌شده تولید (درصد افزایش)	۳۸٪	۳۰٪	۴۵٪	۶۰٪+
ریسک اعتباری کشور (Credit Risk Rating)	خیلی بالا (CCC یا پایین‌تر)	B	CCC	نامشخص

تفسیر و تحلیل جدول پیش‌بینی شاخص‌های اقتصادی در صورت اجرای اسنپ‌بک (۲۰۲۵):

۱- نرخ ارز آزاد

- نرخ پایه فعلی در مرداد ۲۰۲۵ برابر با ۹۳,۰۰۰ تومان است.
- در صورت بازگشت تحریم‌ها، سناریوهای مختلف از ۱۱۵,۰۰۰ تا ۱۶۵,۰۰۰ تومان را نشان می‌دهند.

• این نوسان به عوامل زیر وابسته است:

- انتظارات تورمی شدید
- کاهش ذخایر ارزی
- اختلال در فروش نفت و بازگشت ارز
- واکنش بازار آزاد به ریسک‌های ژئوپلیتیک

۲- تورم سالانه

- تورم فعلی حدود ۵۰٪ است که در سناریوهای بدبینانه تا ۹۰٪ و بیشتر می‌تواند افزایش یابد.
- تحریم‌ها باعث گسست در زنجیره تأمین، افزایش نرخ ارز و تشدید هزینه‌های وارداتی خواهند شد.
- تورم انتظاری نقش تعیین‌کننده‌ای در شتاب افزایش قیمت‌ها خواهد داشت.

۳- رشد اقتصادی (GDP)

- برآورد بانک جهانی و IMF حدود ۰.۳٪ رشد است، که نشانگر رکود سنگین است.
- در صورت تداوم فشار تحریم‌ها، حتی رشد منفی تا ۰.۳٪- دور از ذهن نیست.
- بخش‌هایی مانند صنعت، صادرات و پروژه‌های عمرانی آسیب‌پذیرترین حوزه‌ها هستند.

۴- سرمایه‌گذاری خارجی مستقیم (FDI)

- در حال حاضر کمتر از یک میلیارد دلار و بسیار محدود به پروژه‌های کوچک است.
- در سناریوی بازگشت تحریم‌ها، این رقم ممکن است به ۰.۴ میلیارد دلار کاهش یابد.
- بی‌ثباتی حقوقی، ریسک‌های انتقال پول و نبود امنیت سرمایه‌گذاری دلایل اصلی کاهش خواهند بود.

۵- درآمد نفتی

- با فرض فروش محدود و تخفیف بالا به مشتریان غیربازاری، درآمدها می‌تواند از ۳۲ میلیارد دلار به حدود ۱۸ میلیارد دلار کاهش یابد.
- این کاهش تأثیر مستقیمی بر منابع بودجه، ارز و تعهدات دولت دارد.

۶- ارزش بازار بورس

- هم‌اکنون حدود ۱۰۰ میلیارد دلار برآورد می‌شود.
- در صورت تشدید تحریم‌ها و افت سرمایه‌گذاری داخلی، این ارزش می‌تواند به ۶۵ میلیارد دلار برسد.
- رشد شدید نرخ ارز و کاهش ارزش ریال نیز بر ارزش دلاری بازار اثرگذار خواهد بود.

۷- نرخ بیکاری

- نرخ فعلی ۹.۶٪ است که می‌تواند تا ۱۴٪ افزایش یابد.
- رکود در بخش تولید، توقف پروژه‌ها و محدود شدن واردات مواد اولیه مهم‌ترین عوامل افزایش بیکاری خواهد بود.

۸- شاخص سهولت کسب‌وکار

- رتبه فعلی حدود ۱۳۴ است که در صورت افزایش تحریم‌ها، اختلالات مالی و کاهش اطمینان حقوقی می‌تواند به ۱۴۸ برسد.

۹- حجم تجارت خارجی

- فعلاً در حدود ۹۴ میلیارد دلار است.
- تحریم‌های مالی و حمل‌ونقل می‌تواند آن را به ۷۰ میلیارد دلار یا کمتر کاهش دهد.
- تجارت تهاتری یا از طریق مسیرهای غیررسمی ممکن است جایگزین شود اما با هزینه بالا و کارآمدی پایین‌تر.

۱۰- تولید صنعتی و خط فقر

- تولید صنعتی با کاهش نقدینگی و دسترسی به مواد اولیه، افت خواهد کرد (تا منفی ۴٪).
- خط فقر مطلق می‌تواند از ۳۲٪ فعلی به بیش از ۴۰٪ جمعیت برسد، که زنگ خطری برای امنیت اجتماعی و نابرابری است.

۱۱- ریسک اعتباری کشور

- در صورت اجرای اسنپ‌بک، ایران ممکن است توسط مؤسسات بین‌المللی به رده CCC یا حتی حالت نکول انتخابی (SD) برسد.
- این موضوع جذب سرمایه و تأمین مالی خارجی را عملاً غیرممکن می‌سازد.

جمع‌بندی فصل هفتم: پیش‌بینی شاخص‌های اقتصادی در صورت اجرای مجدد اسنپ‌بک

در این فصل، بر اساس داده‌های تاریخی، تحلیل‌های تکنیکال، مدل‌سازی آماری و داده‌کاوی پیشرفته، تأثیر بازگشت احتمالی تحریم‌های سازمان ملل (اسنپ‌بک) بر شاخص‌های کلان و خرد اقتصادی ایران بررسی شد. سناریوهای سه‌گانه خوش‌بینانه، محتمل و بدبینانه برای هر شاخص ارائه شد و از نرخ ارز تا نرخ بیکاری، از ارزش بازار بورس تا سطح فقر، تغییرات قابل توجهی ترسیم گردید.

نکات کلیدی در این جمع‌بندی عبارت‌اند از:

- نرخ ارز آزاد در صورت اسنپ‌بک می‌تواند به بازه‌ای بین ۱۱۵ تا ۱۶۵ هزار تومان برسد، تورم به بالای ۷۵٪ و نرخ بیکاری به بیش از ۱۴٪.
- سرمایه‌گذاری خارجی، درآمد نفتی و ارزش دلاری بورس در سناریوهای محتمل کاهش شدیدی خواهند داشت و خط فقر مطلق ممکن است از ۴۰٪ جمعیت نیز عبور کند.
- تولید صنعتی و شاخص‌های معیشت خانوار با افت شدید تقاضا، محدودیت واردات و نااطمینانی‌های اقتصادی مواجه می‌شوند.
- تحلیل‌ها نشان می‌دهد که تشدید انتظارات تورمی در کنار شرایط ساختاری شکننده اقتصاد ایران، قدرت مانور سیاست‌گذار را محدود خواهد کرد.

نکته مهم در خصوص شرایط استثنایی:

پیش‌بینی‌های این فصل، مبتنی بر استمرار روند فعلی و عدم وقوع شوک‌های شدید ناشی از شرایط فورس‌ماژور مانند جنگ، بلایای طبیعی یا بی‌ثباتی‌های حاد اجتماعی تهیه شده است. در حال حاضر، بسیاری از شاخص‌های رسمی، پیش از شروع آثار کامل جنگ اخیر در منطقه منتشر شده‌اند و تأثیرات آن هنوز در اقتصاد ایران به طور کامل بازتاب نیافته‌اند.

این تأخیر در تأثیرگذاری ناشی از عدم وجود یک وضعیت با ثبات قابل تحلیل است. در واقع، رکود عمیق موجود، نبود تقاضای اقتصادی و انجماد بازارها سبب شده که آثار جهش ارزی هنوز به طور کامل در قیمت‌ها، سفره مردم و بخش تولید منعکس نشود.

به همین دلیل، پیش‌بینی می‌شود که با روشن‌تر شدن وضعیت، اصلاح اعداد جدول تا سقف ۳۰٪ افزایش در شاخص‌های بحرانی (همچون نرخ ارز، تورم، فقر و کاهش رشد) لازم باشد. به‌روزرسانی مجدد در آن زمان می‌تواند دید دقیق‌تری از آینده اقتصادی کشور تحت تحریم‌های چندجانبه ارائه دهد.

فصل هشتم: توصیه‌های سیاستی برای مواجهه با بازگشت تحریم‌ها

۱- ضرورت اجتناب از فعال‌سازی مکانیزم ماشه: دیپلماسی فعال و همه‌جانبه

بر پایه تحلیل‌های ارائه‌شده در فصول پیشین این گزارش، به‌ویژه نتایج مستند در فصل ششم و هفتم، روشن است که بازگشت تحریم‌های شورای امنیت سازمان ملل (اسنپ‌ک)، نه تنها اقتصاد ایران را به سطوح بحرانی گذشته بازخواهد گرداند، بلکه با توجه به تحولات ژئوپلیتیکی و اقتصادی فعلی جهان، ضربات عمیق‌تری نسبت به دوره ۲۰۱۵-۲۰۰۶ وارد خواهد کرد.

در همین راستا، نخستین و محوری‌ترین توصیه سیاستی آن است که:

تمام تلاش‌ها و منابع کشور در راستای جلوگیری از فعال‌سازی اسنپ‌ک بسیج شود.

• دیپلماسی چندلایه و همه‌جانبه با استفاده از ظرفیت‌های:

- کشورهای عضو دائم و غیردائم شورای امنیت
- سازمان‌های منطقه‌ای و بین‌المللی (مانند شانگهای، اتحادیه اقتصادی اوراسیا، سازمان همکاری اسلامی)
- کشورهای هم‌جوار و شریکان اقتصادی (چین، روسیه، هند، کشورهای خلیج فارس)

• هم‌راستاسازی پیام داخلی و خارجی از طریق:

- تثبیت فضای سیاسی داخلی و پرهیز از دوگانگی در پیام‌رسانی
- تقویت نهادهای کارشناسی در دیپلماسی اقتصادی
- تشکیل "اتاق فرمان بحران تحریم" با حضور نهادهای ذی‌ربط دولتی و بخش خصوصی

۲- استفاده از تعویق زمانی اعلام‌شده توسط اروپایی‌ها

بر اساس سیگنال‌هایی که از طرف اتحادیه اروپا در ماه‌های اخیر منتشر شده، گرایش‌هایی مبنی بر تعویق زمان رسمی فعال‌سازی مکانیزم ماشه و تبدیل آن به ابزاری برای فشار تدریجی و نه فوری، دیده می‌شود. این فرصت باید:

- تقویت شود.
- به مذاکره برای توقف کامل تبدیل شود.
- و از آن برای طراحی بسته‌های انگیزشی یا امتیازدهی هوشمند در قالبی چندمرحله‌ای بهره‌برداری گردد.

تعویق، حتی اگر لغو اسنپ‌ک ممکن نباشد، فرصت مناسبی برای مدیریت فضای اقتصادی، روانی و تجاری داخل کشور خواهد بود.

۳- راهکارهای سیاستی در صورت فعال سازی مکانیزم ماشه (سناریوی بدبینانه)

اگرچه فعال سازی مجدد تحریم های شورای امنیت یک سناریوی بسیار پرهزینه و ناخواسته برای اقتصاد ایران خواهد بود، اما در صورت وقوع، ضروری است مجموعه ای از سیاست های واکنشی، تطبیقی و پیش نگرانه در سطوح مختلف طراحی و به سرعت اجرا شود.

الف. تنوع بخشی به صادرات و تجارت بین المللی

- شناسایی و تمرکز بر کالاهای دارای مزیت نسبی و مزیت رقابتی منطقه ای
- توسعه صادرات به بازارهای غیر غربی و غیروابسته به نظام مالی جهانی مانند: آسیای مرکزی، آفریقا، اوراسیا و آمریکای لاتین
- افزایش صادرات خدمات فنی و مهندسی با مدل های تهاتری یا پیمان های دو یا چند جانبه

ب. تقویت روابط با شرکای غیر درگیر در نظام تحریم

- تعمیق روابط تجاری با چین، روسیه، هند، ترکیه، برزیل و کشورهای عضو شانگهای
- استفاده از ظرفیت نهادهایی مانند بریکس، آستانه، بصره، اتحادیه اقتصادی اوراسیا
- راه اندازی مجاری بانکی، گمرکی و حمل و نقلی مستقل از ساختارهای غربی

ج. تقویت ابزارهای جایگزین در نظام مالی و پولی

- گسترش استفاده از ارزهای محلی در تجارت دوجانبه (یوان، روبل، روپیه)
- توسعه ابزارهای پرداخت مانند رمزارزهای کنترل شده، کیف پول ملی، حواله های منطقه ای
- ایجاد نظام تهاتر کالایی و مالی با کشورهای دوست

د. تقویت تولید داخلی و تاب آوری اقتصادی

- حمایت هدفمند از زنجیره های تأمین صنعتی داخلی
- توسعه صنایع دانش بنیان با اولویت کالاهای راهبردی و جایگزین واردات
- کاهش وابستگی به کالاهای واسطه ای وارداتی از مسیر تسهیل تولید داخلی، نوسازی تجهیزات و مشوق های صادراتی

هـ. برنامه ریزی اضطراری برای تأمین کالاهای اساسی و دارو

- تشکیل "ستاد مدیریت واردات اضطراری" برای کنترل ذخایر استراتژیک
- برقراری توافق های خرید پایدار با کشورهایمانند هند، چین و ونزوئلا برای دارو و غذا
- استفاده از ظرفیت شبکه های خصوصی بین المللی برای واردات کالاهای تحریم پذیر با واسطه گری

و. حفظ سرمایه اجتماعی و ثبات روانی اقتصاد

- اطلاع‌رسانی هدفمند و صادقانه به افکار عمومی برای کاهش شوک روانی
- جلب مشارکت بخش خصوصی در تصمیم‌سازی و اجرا
- اطمینان‌بخشی به مردم از طریق حمایت‌های اجتماعی هدفمند، پرداخت یارانه‌های هوشمند و کنترل قیمت کالاهای کلیدی

جدول راهبردی توصیه‌های سیاستی در سناریوی فعال‌سازی اسنپ‌بک

محور سیاستی اصلی	اقدامات پیشنهادی کلیدی	هدف نهایی
۱- تنوع‌بخشی صادرات و بازارها	توسعه صادرات منطقه‌ای، تمرکز بر کالاهای دارای مزیت، افزایش صادرات خدمات مهندسی	حفظ درآمدهای ارزی و جلوگیری از سقوط صادرات
۲- همکاری با شرکای غیردرگیر	گسترش روابط با چین، روسیه، هند، اوراسیا، آمریکای لاتین	جبران انزوای ناشی از تحریم‌های غربی
۳- جایگزینی ابزارهای مالی و بانکی	تهداتر، استفاده از ارزهای محلی، رمزارزهای بومی، مکانیسم‌های حواله منطقه‌ای	کاهش وابستگی به SWIFT و نظام دلاری
۴- تقویت تولید داخلی و تاب‌آوری	حمایت از صنایع داخلی، تسهیل واردات مواد اولیه، تشویق سرمایه‌گذاری داخلی	جبران کاهش واردات و ایجاد اشتغال
۵- تأمین کالاهای اساسی و دارو	ذخیره‌سازی راهبردی، قراردادهای بلندمدت واردات، استفاده از کانال‌های غیررسمی	حفظ سلامت و امنیت غذایی مردم
۶- حفظ ثبات روانی و سرمایه اجتماعی	شفاف‌سازی با افکار عمومی، حمایت از اقشار آسیب‌پذیر، ایجاد ستاد مقابله روانی-اقتصادی	جلوگیری از هراس عمومی و بی‌ثباتی اجتماعی

توضیحات تکمیلی جدول

محور ۱: تنوع‌بخشی صادراتی

در شرایط تحریم، کشورهای نزدیک و غیردرگیر (مانند عراق، افغانستان، سوریه، آسیای مرکزی) ظرفیت بالایی برای جذب صادرات ایران دارند. در کنار آن، مزیت در خدمات فنی-مهندسی و نیروی انسانی ماهر ایران می‌تواند جایگزین نسبی برای نفت باشد.

محور ۲: شرکای غیردرگیر

ایران باید به‌جای تمرکز بر اروپا یا آمریکا، به سمت شرکات‌های استراتژیک شرقی برود. این کشورها کمتر تابع تحریم‌های شورای امنیت عمل می‌کنند و می‌توانند نقش حامی یا خنثی‌کننده را ایفا کنند.

محور ۳: ابزارهای مالی جایگزین

در غیاب کانال‌های رسمی بانکی، تهاتر، رمزارز، حواله شبکه‌ای و قراردادهای پایاپای می‌تواند جایگزین تراکنش‌های دلاری شود. استفاده از تجارب گذشته در نقل و انتقال غیربانکی ضروری است.

محور ۴: تولید داخلی

تحریم، اگرچه تهدید است، اما می‌تواند محرک خودکفایی و تحول صنعتی باشد؛ به شرطی که واردات مواد اولیه تسهیل شود، نظام بانکی از تولید حمایت کند و مشوق‌های صادراتی واقعی باشند.

محور ۵: امنیت غذایی و دارویی

سیاست فوری باید تأمین کالاهای اساسی، دارو و تجهیزات پزشکی باشد. باید از تجربه‌های خط اعتباری هند، تهاتر با چین واردات غیرمستقیم از امارات استفاده کرد.

محور ۶: ثبات روانی

اقتصاد، بیش از آن که از داده‌ها بترسد، از فضای روانی آسیب می‌بیند. دولت باید پیام منسجم واقعی و آرامش‌بخش به مردم بدهد. سکوت، تناقض، یا انکار واقعیت فقط شدت بحران را افزایش می‌دهد.

فصل نهم: جمع بندی و یادداشت نهایی

در این گزارش سعی شده است با پرهیز از زیاده‌گویی‌های مرسوم، ارائه اطلاعات واگرا و گمراه‌کننده و همچنین با دوری از تحلیل‌های کلیشه‌ای و بدون پشتوانه، تصویری واقع‌بینانه و مستند از وضعیت اقتصادی ایران در صورت فعال‌سازی مکانیزم اسنپ‌بک ارائه شود.

رویکرد کلی گزارش، مبتنی بر ترکیب تاریخ‌نگاری اقتصادی، تحلیل‌های تطبیقی، داده‌های مستند و بهره‌گیری از مدل‌های معتبر ریاضی و پیش‌بینی تکنیکال بوده است؛ با این هدف که بتوان در قالب گزارشی فشرده و متمرکز، شرایط گذشته، حال و آینده محتمل اقتصاد ایران را توصیف، تحلیل و پیش‌بینی نمود. در عین حال، تلاش شده تا در این مسیر از هرگونه بزرگ‌نمایی، سیاه‌نمایی یا ایجاد ناامنی روانی اجتناب گردد. همه ارقام و ضرایب اثرگذار، با تکیه بر منابع معتبر داخلی و بین‌المللی و با روش‌هایی قابل اثبات استخراج شده‌اند.

واقعیت آن چیزی نیست که صرفاً در نمودارها دیده می‌شود، بلکه آن چیزی است که مردم ایران در ماه‌های آینده با گوشت و پوست لمس خواهند کرد. این گزارش تلاش دارد هشدار جدی و مستند برای تصمیم‌سازان کشور باشد؛ هشدار که اگر به‌موقع شنیده شود، شاید بتواند از تکرار دوره‌های سخت اقتصادی جلوگیری کند یا حداقل خسارات آن را کاهش دهد. در عین حال، از جامعه علمی، اقتصادی و سیاست‌گذاران کشور دعوت می‌شود تا در جهت نقد، تکمیل و توسعه این سند مشارکت کنند. به‌ویژه لازم است در ابعاد و موضوعاتی که به‌صورت گذرا یا فشرده به آن اشاره شده، مطالعات تفصیلی و تخصصی صورت گیرد، از جمله:

- آثار تحریم‌های چندجانبه بر کسب‌وکارهای کوچک و متوسط
- تأثیر بر صنایع خاص مانند گردشگری، کشاورزی، دارو، فناوری و حمل‌ونقل
- پیامدهای منطقه‌ای و تأثیر ناهمگون تحریم‌ها در استان‌های مرزی
- آسیب‌های اجتماعی، روانی و فرهنگی ناشی از فشارهای اقتصادی مزمن

گزارش حاضر صرفاً آغاز مسیر است، نه نقطه پایان آن.

امید آن داریم که با مشارکت جمعی و تقویت بینش کارشناسی و دیپلماسی هوشمندانه داخلی و بین‌المللی، آینده‌ای بسازیم که تاب‌آور، باثبات و در شأن ملت ایران باشد.

در آستانه سال ۲۰۲۵، احتمال بازگشت تحریم‌های چندجانبه شورای امنیت سازمان ملل متحد علیه ایران، تحت عنوان مکانیسم ماشه "اسنپ‌بک (Snapback)"، به یکی از مهم‌ترین نگرانی‌های راهبردی و اقتصادی کشور بدل شده است. برخلاف تحریم‌های یک‌جانبه‌ای که از سوی ایالات متحده و برخی متحدان آن وضع می‌شود، تحریم‌های شورای امنیت دارای پشتوانه حقوقی بین‌المللی و ضمانت اجرای فراگیرتری هستند و می‌توانند کلیه روابط تجاری، بانکی، مالی، حمل‌ونقل و سرمایه‌گذاری ایران با بخش اعظم جهان را با اختلال شدید مواجه کنند.